

עומק הפשט

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות

בס"ד, יום ג' לפרשת אמור, ט' אייר תשע"ה, קידושין דף ב.

פנינים

שוה כסף ככסף

במשנה (קידושין דף ב.) בפרוטה ובשוה פרוטה נחלקו הראשונים מדוע מועיל שוה כסף, שיטת רש"י (ערכין כז.), תוס' (ד"ה בפרוטה), והרמב"ם (פ"ב מעבדים - לפי הבנת המ"מ), דבעינן ילפותא לדין של שוה כסף ככסף, אך שיטת הרמב"ן הריטב"א הרשב"א הר"ן מאירי (ב.) והתורי"ד (ח.) דלא בעינן ילפותא.

חקרו האחרונים (אבני נזר שפז, דברי יחזקאל סימן לח) האם שוה כסף ככסף הוא משום שכיוון שיש לו שיווי בעצמו גזה"כ שהוא מהני ככסף וטעם הדבר הוא שקנין כסף הוא מחמת הערך והשווי, וגם בשוה כסף קיבל אותו ערך, או דלמא כל הערך בשוה כסף מחמת שאפשר להשיג על ידו כסף ולכן הוא חשוב ככסף, ובאבני נזר הוכיח כצד הראשון מהגמ' לקמן (ח.) דר' כהנא שקיל סודרא בפדיון הבן מדין לדידי שווה לי, ואי נימא שמעלת שווה כסף הוא מפני שאפשר לקנות ע"י כסף הא התם אי אפשר לקנות ע"י כסף כיון שהוא רק לדידי שווה לי, וטעם הדבר ששוה כסף מועיל ככסף מחמת הערך והשווי וגם בשוה כסף קיבל אותו ערך.

אמנם בדברי יחזקאל הוכיח מדברי הרא"ש בתשובה (כלל ו סימן כד) שכתב שלא מהני שוה כסף ככסף במגרש את אשתו ע"מ שתביא לו את האיצטלית, וכתב הרא"ש וז"ל ז"ל "תדע לך דאמרינן התם הרי זה גיטך על מנת שתתן איצטלית ואבדה, איצטלית דוקא קאמר, אע"ג דבכולה תלמודא קי"ל שוה כסף ככסף, שאני התם דלצעורי קא מכוין" והקשה האבני מלואים (כז ד) שעד כאן לא מצינו אלא ששוה כסף ככסף אבל מהיכי תיתי ששוה איצטלית הוא כאיצטלית, וכתב הדברי יחזקאל שאם שווה כסף ככסף הוא מחמת שהוא יכול להשיג בזה כסף גם באיצטלית אפשר לומר כן.

לפי הבנת הדברי יחזקאל מובן היטב מדוע בתורה הוזכר להדיא רק כסף ממש "ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר" ולא הוזכר שוה כסף, כי סיבת הקנין הוא דוקא בכסף עובר לסוחר, וכל מה ששוה כסף מועיל כי על ידו ניתן להשיג כסף ונחשב כאילו נתן לו את הכסף.

ולתוס' צריך ילפותא לזה לחדש שגם שווי גרידא קונה, ולראשונים הוי סברא פשוטה שכמו דמהני כסף ממש כך יועיל ההיכי תמצוי להשיג הכסף. ❖

קידושי כסף בממון וירטואלי

שאלה: קידש על ידי צ'ק (מזומן, דחוי), או העברה בנקאית, או כרטיס אשראי, או שובר קניות, או מניות, האם מקודשת, ומאיזה דין?

תשובה:

קידש בצ'ק - יש בזה כמה חסרונות א. עיין ש"ך חו"מ (סימן קצ ס"ק א) שאם קנה קרקע בשט"ח שיש לו על אחרים לא קנה משום דירא שימחול וחסר בגמירות דעת, ובצ'ק שייך חשש זה משום שאינו יודע אם יש כיסוי, ב. אם בעל הצ'ק הוא אדם אמין, ג. אינו יודע אם החתימה אמיתית ולא מזויפת, ד. לא יודע אם הבנק יחזיר את הצ'ק מסיבה טכנית, ה. על פי חוק אין התחייבות מצד הבנק

לכבד את הצ'ק אלא מוגדר כהתחייבות של אדם פרטי ודומה לשרט חוב בכתב ידו. (הגר"י סילמן שליט"א, בקובץ הישר והטוב חלק ו עמוד סט).

למעשה נחלקו פוסקי זמננו איך להגדיר את הצ'ק – בקובץ תשובות (ח"א סימן ר') למרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל נוקט שודאי אינו ממון גמור אך מסתפק אם חשיב שטר חוב ולא קנה עדיין המקבל ויכול הנותן מתנה בצ'ק לחזור בו, או דלמא קונה מדין סיטומתא.

בתשובות והנהגות (ח"ג סימן תמ"ז הערה ב') להגר"מ שטרנבוך שליט"א כתב דאין הכרעה ברורה בזה אם זה הודעה לבנק לשלם או חשיב צורת פרעון. בספר ברית יהודה להגר"י בלוי זצ"ל (פרק ט"ז סעיף יז הערה לח) צידד שחשיב שטר חוב, וכן דעת הרה"ג ר' חיים מאיר הלוי ואזנר שליט"א, והסכים אביו על ידו בשבט הלוי (ח"ז סימן רכב) שאין הצ'ק גופו ממון ולא חל עדיין הנתינה של הצ'ק ונסתפק אם חשיב כאומר תנו. וכן דעת הגר"י סילמן שליט"א (קובץ הישר והטוב חלק ו' עמוד סט) שאין הצ'ק גופו ממון אלא כשטרות שאין גופן ממון. אבל לגבי פרעון חוב מכריע שחשיב פרעון על תנאי וכ"כ במשפטי התורה (ב"ק סימן ט"ו) שהוי שט"ח של בעל החשבון.

וכלפי קנין כסף - דעת הגר"ע אורבאך שליט"א (שמעתי מפיו) שצ'ק חשיב ממון גמור וקידושי כסף חלים בזמן קבלת הצ'ק, כיון שיוצא בהוצאה ואפשר לעשות עמו עסקים בעולם המסחר. ולדעתו גם צ'ק דחוי נחשב ממון בשיעור שיכולים למכור כעת את הצ'ק, שהרי יורד אחוזים מסוימים מהערך הנקוב בצ'ק. וע' כעין זה במנחת יצחק (שו"ת חלק ה' סימן קכ) שדין הצ'ק כמו שטר ממרנ"י שהוא שט"ח אלים שכל מי שמוצאו החוב כלפיו וגם הצ'ק הוא שטר חוב אלים, וסמך דבריו על שו"ת צמח צדק (סימן י') שאין צריך כתיבה ומסירה לקנות הצ'ק וכל המוציאו גובה בו, ואין יכול לטעון פרעתי וגובה מיורשים. וי"א שחלוק צ'ק בארץ ישראל שעפ"י חוק בעל הצ'ק משעבד עצמו, אבל צ'ק בחו"ל בעל הצ'ק אינו חייב כלום אם אין כיסוי.

ולכאורה יש לתמוה לדעה זו שצ'ק נחשב לממון לענין קנין כסף, הרי המעות בבנק הם שעבוד של הבנק לפי הוראותיו של בעל החשבון, וא"כ קשה מדוע אינו כמו מקדש במלוה של אחרים לקמן דף מז: שנחלקו לענין מלוה בשטר ומלוה בעל פה. וי"ל דכיון דנסחר בשוק בתורת ממון חשיב ליה כסף ממש ועדיף מהלואה שהוא רק זכות גביה, [לפי זה יוצא שהמקדש ב'שובר קניות' גרע והוי כמקדש בשטר חוב דאחרים שאין לו דין כסף ואף לא שוה כסף כי החוב אינו ממון בעין, אכן אם הזכות קיימת בעצם השובר יתכן שהוי כשוה כסף].

נפק'מ אם חשיב שטר או ממון

חקירה זו אם צ'ק נחשב לממון נוגעת גם לעוד דינים ונציין כמה מהם.

1. נקרע לו הצ'ק או שהבנק פשט את הרגל האם חייב להביא לו צ'ק אחר, שאם חשיב שנתן לו ממון כבר קיים חובתו ושללו הופסד ופקע החיוב, אבל אם הוי רק שט"ח כעת שאין לו את השטר חייב ליתן לו שטר אחר. 2. אם חשיב 'מוחזק' בממון לגבי הדין של 'המוציא מחבירו עליו הראיה'. 3. שילם על המצות של ליל הסדר או לד' מינים של סוכות עם צ'ק שלא הופקד, אם יצא ידי חובתו כי הרי 'לכם' מעכב בהם (ע' משנ"ב סימן תנ"ד סעיף ו). 4. אם יש בהלואה צ'ק השמטת כספים. 5. אם מועיל לקנות כדין כסף קונה. 6. לענין ריבית. 7. נתן מתנה לחבירו בצ'ק וחפץ לחזור בו ולבטל את הצ'ק, שכיון שאינו ממון מותר לחזור בו, ורק במתנה מועטת אסור משום מחוסרי אמנה, ויש להסתפק אם חשיב כאומר תנו שאסור לחזור בו (הרה"ג ר' חיים מאיר הלוי ואזנר שליט"א, והסכים אביו על ידו בשבט הלוי ח"ז סימן רכב). 8. שרף צ'ק של חבירו אם חשיב ממון חייב מדין מזיק גמור, ואם הוי שטר הוי רק כשורף שטרו של חבירו, שחייב רק מדינא דגרמי ונפק"מ בשוגג שיש סוברים שפטור בשוגג מגרמי (תוס' ב"ב דף כב: ד"ה זאת). 9. אם מצא צ'ק ללא סימן האם מותר לו לזכות בו, אם הצ'ק חשיב ממון מותר לזכות בו, אבל אם הוי שטר הרי בעל החשבון זכה בכסף מיד. 10. מצא צ'ק של גוי אם חשיב אבידת עכו"ם ומותרת, או לא חשיב כסף בעין ואסורה כדין גזל עכו"ם. 11. מעשה שהיה – נדיב תרם צ'קים לישיבה ומת, וכעת החשבון בנק עובר לבעלות היורשים, אם הצ'ק חשיב כסף זכה, ואם הוי רק שט"ח תלוי בדיני פרעון חוב מיתומים. 12. מעשה שהיה - תורם נתן צ'ק בסכום של \$ 100,000 בזמן שבחשבון הבנק היה רק \$ 50,000, התורם היה בטוח שלא יהא למתרים אפשרות להוציא, המתרים התחכם והפקיד עוד \$ 50,000 לחשבון וכך הצליח להוציא את כל ה-\$ 100,000 וכעת הנדון אם מותר, ולכאורה אם צ'ק נחשב כסף מותר כי סו"ס נתן אבל אם חשיב רק

מנהג ישראל תורה

החתן איבד את הטבעת

המנהג הרווח לקדש דוקא בטבעת ולא בכסף (ועיין בגיליון מספר 1 טעם הדבר) - ומעשה שהיה בחתן שאיבד את טבעת הקידושין לפני החופה והורה הגרי"ש אלישיב (חשוקי חמד זרעים עמוד רי"ט) לקדש במטבע של שקל ששייך לחתן, וזה עפ"י המבואר בבאר הגולה (סימן כח אות ת) בשם מהרי"ץ שעדיף לקדש במטבע של חתן מלקדש בטבעת שיש בה ספקות בדין.

חידוש נפלא - עיין במקנה (קונטרס אחרון הלכות קידושין סימן נ' ס"ק ג') שהביא בשם הבית שמואל (סימן כז) שבזמן הזה אין לקדש במטבע, וביאר דבריו שרק בזמן חז"ל שהמתינו י"ב חודש בין קידושין לנישואין היה שייך לאשה הנאת הפירות של עד הנישואין, אבל בזמן הזה שהקידושין והחופה כאחד אין לה הנאת פירות בשוה פרוטה עד הנישואין כי תכף נהפך לנכסי מלוג שהפירות הולך לבעל. ולכן יקדש דוקא בטבעת שאף ששייך לבעל אך יש לה עדיין הנאת קישוט כמבואר בשו"ע ריש סימן כט, ויקפיד שיהא הנאת הקישוט שוה פרוטה.

לדעת המקנה מעכב הטבעת גם בדיעבד, ואכן הפוסקים לא הכריעו כן להלכה וודאי אין להתירה לשוק א. דסו"ס יש לה את הגוף. ב. ממה שנתן לה מתנה מכוח שדעתו שתאכל פירות. ג. כעת ברגע הקידושין לפני הנישואין עדיין אין לו זכות פירות, נמצא שנתן לשם כך ולא חל על זה דין נכסי מלוג. שמסתבר שיועיל להתנות שנותן לה השקל במתנה גמורה ולא לשם לקנות בה כדין נכסי מלוג.

כעין זה מביא באגן הסהר (על הרה"ג ר' אברהם גניחובסקי זצ"ל בסוף הספר) מהצפנת פענח, שתכשיטים שנותנים לאשה נקנים לה לגמרי ולא נחשבים נכסי מלוג, ולכן צריך לקדש דוקא בטבעת, אכן הוא חולק על דעת המקנה שסובר שהטבעת דינה כנכסי מלוג ומתקדשת בהנאת קישוט. ❖

כשט"ח יתכן שיחשב כשטר פסים ושטר אמנה כיון שהתורם היה סבור שהבנק לא יכבד את זה, [יתכן שגם אם זה שט"ח סו"ס ידע שיש נוהל בבנק ואם המתרים יסתדר עם הנוהל הוא יקבל את הכסף].

העברה בנקאית

ולענין העברה בנקאית נוקטים פוסקי זמננו וכן אמר לי הגר"ע אורבאך שליט"א שיש לזה דין של כסף גמור לכל דיני התורה ומקודשת, והגדרתו בהלכה ובמשפט קבלת מומן בפועל, אף שלא נתן באופן פיזי ומתבטא רק במספרים בבנק שהתחלפו, מכל מקום בימינו זה עובר לסוחר והוי נתינה גמורה של כסף, וגם הרי יכול להפכו למזומן ע"י כספומט או משיכה בבנק.

וחידוש עוד שאפילו מבנק לבנק שמשתקף בחשבון המזוכה רק למחרת חשיב קנין כסף מהיום, מחמת שאין יכול לחזור בו וחשיב כלפי המקבל שהבנק סגור או שהכספת נעולה אך אין זה חסרון בקנין כסף. [והוסיף שאע"פ שמועיל לדין קנין כסף אך אינו נחשב 'מוחזק' לענין ירושת פי שנים אלא נחשב 'ראוי', כיון שאינו מוחזק למוריש ופי שנים יש רק במוחזק. ולמרות שבשפה הבנקאית שמו 'הפקדה' אבל באמת הוא 'הלואה' לבנק שמיד משקיע אותו במקומות אחרים ולכן שווה לבנק להעניק ריבית זכות למפקידים]. ויש שהוסיפו הסבר שחשיב ברשותו כי באמת הבנק הוא חברת בע"מ, והכסף שנמצא בכספת של הבנק שייך לכל הלקוחות כל אחד לפי חלקו נמצא בהעברה הוא מזכה

לחבירו את הזכות המציאותית ולא הוירטואלית.

ויש להוכיח מסוגית הגמ' (דף כח:) ומשמעות לשון רש"י (ד"ה כיצד החליף) שבאמירה גרידא מוכר השור משלם ע"י החוב על הפרה ונקנה לו מיד, ואף דשם זה רק לר' יוחנן שמעות קונות מ"מ לענין קידושין גם לר"ל מעות קונות. וכל זה לתוס' בב"מ שהסוגיא שם מדברת גם לענין קידושין, אבל לדעת הרמב"ם שמחלק וסובר שמועיל רק למכירה ולא לקידושין אין ראייה.

ועדיין צריך להבין א. באיזה קנין זוכה האשה בכסף - ומצינו בזה כמה סברות. - בספר הצ'ק בהלכה (פרק יט) ביאר בכמה דרכים א. מדין אודייתא כיון שרושם הזכות לחבירו הוי כאודייתא שהחוב של הבנק שייך לחבירו. ב. מדין סיטומתא דכן הוא המנהג. ג. מכח דינא דמלכותא שנחשב גביהם כקנין גמור. ד. עוד הביא מהגר"מ פינשטיין שכל שאינו יכול לשנות את הדבר הוי כקנין גמור.

הערות מבני החברה

הפסק בין הברכות לייחוד

בשו"ת הלכות קטנות (ח"א שאלה כט, ח"ב סימן מד) נשאל מדוע אי אפשר לישאל על קידושין כדין נדר והקדש, שהרי מצינו (קידושין ב:) דאסר לה אכו"ע כהקדש, וכן מצינו (קידושין דף ז.) פשטה קידושין בכולה כמו הקדש.

ותירץ בעל הלכות קטנות - על הא מילתא אפקוה להאי צורבא מרבנן מבי מדרשא - מה ענין שאלה אצל קידושין דוכתב לה אמר רחמנא בכתיבה מתגרשת ואינה מתגרשת בכסף, כל שכן שאי אפשר להפקיע קידושין על ידי שאלה. ועוד אם כן אין לך ממזרים בישראל, דיתירו הקידושין וחכם עוקר למפרע ולא היתה אשת איש מעולם.

ועיין שם שהשואל ביאר כוונתו, ששאלה מגלה שלא היה קידושין מעולם, ואין כאן סתירה לדרשה של 'וכתב לה' שמדבר על הפקעת הקידושין לאחר שכבר חל, וגם לא חשיב התרת ממזרים כי איגלאי שלא נתקדשה מעולם, ועיילוהו לבי מדרשא.

באמת יש לתמוה מדברי הרא"ש (קידושין ריש פרק האומר) שכתב "אבל אם טעה השליח ואמר מקודשת לי אין כאן בית מיחודש דהקדש בטעות לא הוי הקדש" (בפ"ה דנזיר משנה א), מבואר שמשווה קידושין להקדש ואם כן קשה הרי שאלה מדין טעות ומדוע לא יועיל בקידושין, וי"ל דמפורש בגמ' (כתובות עד.) שטעות גמורה כגון בעל מום מועיל גם בקידושין לבטל למפרע ואפילו אחר ביאה אילולי הסברא שאין אדם בועל בעילת זנות, אבל שאלה אינו טעות ממש אלא חידוש התורה הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו (חגיגה דף י), ורק בנדר נתחדש שאלה כי יש דין שיהא פיו ולבו שוין ודין האדם בשבועה, וגדר החידוש הוא שאחרי התרת החכם דינו כטעות, אבל בגירושין למדנו 'וכתב לה' בכתיבה מתגרשת ולא בכסף, ולא בשאלה, ודינו כמכר ומתנה שדברים שבלב אינם דברים ולא חשיב טעות ככל דיני מקח טעות. (ח.ש.)

הערה בזה

כוונת השואל לא היתה שלמעשה יוכלו להתיר קידושין אחרי שחלו, אלא כוונתו שזה הרי ברור שלא מועיל ומדוע באמת לא מועיל, ועל זה הוכיח משני מקומות שלא אומרים כן, וגדר הדבר יש לומר א. שאינו כהקדש ממש ורק לענין הלשון של איסור הושוה להקדש, ב. שבאמת הוא דומה להקדש, אבל דומה להקדש שבא ליד גזבר או תרומה שבא ליד כהן שאין יכול לחזור בו, וגם קידושין דומה לבא ליד גזבר שכבר חל באשה (ב.ה.). ❖

ה. עוד סברא שמעתי בזה (ר.י.ג.) שהעברה מועיל מדין מעמד שלשתן שאף שלא עשה שום מעשה מכל מקום עצם מה שסיכמו כל הנוגעים בדבר להקנות לפלוני בכך חל הקנין, והוא הדין בהעברה שדיבורו יש לו תוקף בכך שהבנק המוחזק בממון קיבל הוראת העברה בלתי חוזרת. [טמון בנקודה זו חידוש נוסף, שכסף שנקנה לאשה ע"י שאר קנינים, יכול להחיל קידושין].
צריך להבין עצם הפסק איך יתקים בזה הדין של עדים לקיומא. ואולי כשרואים את מעשה העברה, ולא גרע מהן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה שחשיב שרואים את כל המעשה.

כרטיס אשראי

ושמעתי מהגר"ע אורבאך שליט"א שכרטיס אשראי גרע, וכן דעת הגר"מ שפרן שליט"א והגר"נ נוסבוים שליט"א (קובץ עץ חיים ח"ח עמוד פד) שתשלום ע"י כרטיס אשראי גרע, משום שאין כאן נתינת ממון אלא הסכם גרידא עם חברת האשראי שהם יבצעו את הגביה ולא חשיב קנין כסף, ועוד שיכול לחזור בו, ועוד שעדיין אגיד גביה דנותן, וגם בכרטיס 'דיירקט' שמיד מתחייב החשבון של הנותן אך עדיין המקבל לא קיבלו ואגיד גביה. [אולם חידוש שלענין בל תלין חשיב תשלום וקיים מצות ביומו תתן שכרו, שלענין זה אין צריך דין ממון ותלוי רק אם נשתלם שכר פעולותו].
אכן שמעתי מחכם אחד, שיתכן שחשיב ממון מדין עבד כנעני ומדין ערב, (כההיא דלקמן דף ז.) וחברת האשראי הם שלוחים שלו למסור את התשלום למוכר. ואף שעדיין לא קיבל את הכסף כבר

יש לו זכות אצל חברת האשראי בסכום זה, ולא חשיב אגיד גביה כיון שנזקף זכות למוכר בסכום זה אצל החברה, ומה שיכול לבטל הוא דומה לכל ביטול מקח ואינו מפקיע שם נתינה. ועיין בנתיבות שלום להרה"ג שלום יוסף גלבר שליט"א שהאריך שיש 3 סוגי כרטיסי אשראי וכמה נפק"מ ביניהם. ויש עוד סוג אשראי שטוענים סכום מסוים בכרטיס ועד אותו סכום אפשר לרכוש (DEBIT), וילה"ס מה דינו דחסרון אחד יורד שהכסף לא אגיד גביה שכבר התשלום נמצא בידי חברת האשראי אבל המקבל לא קיבלו עדיין. ועוד שיתכן שאין יכול לבטל את העיסקא.

מניות

ולענין אם נתן לה מניות להתקדש בו מסברא מהני מדין שוה כסף, ואין חסרון מה שהוא וירטואלי כמבואר מהפוסקים הנ"ל, וחשיב עובר לסוחר מה שנסחר ב'בורסה' ואף שנסחר רק בשוק הפיננסי, לא גרע משוה פרוטה במדי ועוד שהרי יש הגדרה לבעלותו באחוז מסוים על הנכסים של מנפיק המניה. ❖

'עומק הפשט'

לתרומות, הערות, והארות. נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823